

ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАМЕНТУ СТУДЕНТІВ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ

Сабліна Н. В. Значення дослідження темпераменту студентів для оптимізації процесу адаптації. В статті наведені результати експериментального дослідження властивостей темпераменту за методиками Г. Айзенка та Б. Цуканова, проведено аналіз виявлених характеристик, запропоновано рекомендації, що спрямовані на використання його кращих сторін і нівелювання недоліків при адаптуванні студентів першого курсу медичного коледжу до навчального процесу.

Ключові слова: темперамент, типи темпераменту, екстраверсія, інтроверсія, нейротизм, метод Б. Цуканова.

Сабліна Н. В. Значение исследования темперамента студентов для оптимизации процесса адаптации. В статье представлены результаты исследования темперамента с помощью методик Г. Айзенка и Б. Цуканова, проведен анализ выявленных характеристик, предложены рекомендации направленные на развитие его позитивных качеств и нивелирование недостатков при адаптации студентов первого курса медицинского колледжа к учебному процессу.

Ключевые слова: темперамент, типы темперамента, экстраверсия, интроверсия, нейротизм, метод Б. Цуканова.

Постановка проблеми. Навчання в вищому навчальному закладі є необхідною передумовою професійного становлення майбутнього спеціаліста, важливого етапу професіоналізації та самоактуалізації студентів. Формування особистості молодій людині в процесі життєдіяльності базується на індивідуальних якостях, серед яких виділяється темперамент. Темперамент виступає відносно стійкою, інтегральною, узагальненою динамічною характеристикою, яка має багатозначні зв'язки з якостями нервової системи людини та пов'язана з емоційними та регуляторними характеристиками поведінки.

Науковцями доведено, що темперамент – це біологічний фундамент, на якому формується особистість як соціальне утворення. Якості особистості, що обумовлені темпераментом, є найбільш стійкими та довготривалими. Тому зростає важливість та актуальність дослідження темпераменту, як системи якостей в їх єдності та взаємодії, аналізу виявлених характеристик та рекомендацій з розвитку сильних сторін і саморегуляції недоліків при формуванні психологічного здоров'я студентів та ефективності їх адаптування до навчання.

З'ясування впливу стійких якостей темпераменту на адаптованість має велике значення для оптимізації процесу підготовки майбутніх медичних кадрів в Первомайському медичному коледжі. Вирішення цієї проблеми дозволить підвищити якість навчання за спеціальностями, забезпечить раціональне використання особистісних ресурсів кожного студента.

Вихідні передумови. Вивченням темпераменту займалися і займаються, як вітчизняні так і зарубіжні психологи. Методи дослідження його достатньо умовні та, певною мірою, відносно є об'єктивними, але праця в цьому напрямку продовжується. Висунуто багато теорій стосовно природи темпераменту і ме-

тодів його вивчення. Це обумовлено тим, що специфіка темпераменту має суттєве значення для психічного розвитку індивіда. Людина не народжується сформованою особистістю, нею стають поступово. Індивідуальні особливості психіки кожної людини створюють певний своєрідний психологічний ґрунт, на якому, в залежності від його особливостей, формуються якості особистості, притаманні тільки даній людині.

Представниками вітчизняних та зарубіжних психологічних шкіл є Гіпократ, Гален, Е. Кречмер, А. Галлен, У. Шелдон, Г. Врісберг, І. Павлов, Г. Айзенк, Р. Кеттелл, Я. Стреляу, М. Акімова, Е. Ільїн, Н. Лейтес, В. Мерлін, В. Небиліцин, В. Русалов, В. Рибалко, Б. Теплов, Б. Цуканов та ін.

Структурний підхід до вивчення темпераменту описує його через набір ознак, характерологічних рис особистості. Цей підхід знайшов своє втілення в дослідженнях прихильників структурно-динамічної теорії рис (Г. Олпорт, Р. Кеттелл, Г. Айзенк та інших). Англійський дослідник Г. Айзенк створив структуру поведінкових якостей виходячи з детермінант поведінкових особливостей людини. На думку Г. Айзенка, стійкі особистісні риси людини розподіляються за двома основними параметрами: інтроверсія-екстраверсія (спрямованість на свій внутрішній світ або спрямованість назовні) і стабільність-нестабільність (рівень нейротизму). Але, в запропонованій моделі типів темпераменту відсутні такі характеристики темпераменту, як емоційна збудливість та реактивність.

Завдяки статистичному методу, відомому як факторний аналіз, науковцям, які займаються в психології дослідженням рис особистості, вдалося з'ясувати приховані ознаки та перетворити їх в більш просту форму. В дослідженнях були прийняті наступні припущення: елементи, що формують структуру особистості є універсальними та загальними для кожної людини; основні параметри особистості мають упорядковану структуру; кожна людина має стійку схильність реагувати визначеним чином на ситуацію; риси особистості можливо виміряти кількісно.

Прихильники типологічного підходу вивчення темпераменту вважають, що існує низка типів темпераменту, але відсутня загальна думка про їх чисельність. На їх думку, в чистому вигляді типи темпераменту (холерик-екстраверт, сангвінік-екстраверт, флегматик-інтроверт, меланхолік-інтроверт) не існують. Між ними, за ознаками деяких психологів, розташовуються до 16-ти проміжних форм як варіації основних типів.

Особистий методологічний підхід у визначенні темпераменту сформулював вітчизняний вчений, засновник наукової школи «Психологія часу», Б. Цуканов. Для визначення природного порядку типологічних груп Б. Цукановим перевірялася ступінь виразності таких властивостей темпераменту, як «екстраверсія-інтроверсія» і «стабільність-нейротизм» в суцільному спектрі «?-типів». Науковець запропонував теорію часу в психіці індивіда та розробив в її контексті концепцію темпераменту, що відкрило принципово нові можливості перед практичними психологами при врахуванні сукупності психодинамічних факторів в розвитку особистості.

Фундаментальне положення своєї теорії Б. Цуканов пояснив наступним чином. «Щоб зрозуміти дійсну природу часу необхідно принципово визнати, що час, як реальність існує в вигляді безпосередньо проживаємої індивідом тривалості. Саме завдяки цій реальності час стає об'єктом вимірювання. Те, що надається безпосередньо індивіду, «об'єктивується» у зовнішньому світі й людина починає думати, що вона існує в об'єктивному часі. Насправді... особистість суб'єктивно відображає властивості часу, які приховані в реальних особливостях індивідуально проживаємої тривалості» [5]. Це положення визначило шляхи пошуку вченим найбільш адекватного методу дослідження часу, проживаємого індивідом.

Дослідження темпераменту та його властивостей на сучасному етапі розвитку науки залишається спірною проблемою. У вчених немає єдиної думки не тільки стосовно певних питань але й кардинальних. Досі дискутуються питання про фізіологічну основу темпераменту, про значення особливостей темпераменту при взаємодії людини з певними умовами життя; неоднозначно розуміється місце темпераменту в структурі особистості. Тому, розроблена проф. Б. Цукановим теорія часу в психіці індивіда й особистості, гідно оцінена психологами і педагогами. Метод вченого відкриває нові можливості для повноцінної реалізації індивідуального й особистісного підходу в системі вищої освіти.

Мета. Провести експериментальне дослідження базових характеристик темпераменту студентів першого курсу медичного коледжу, надати рекомендації, що спрямовані на розумне використання його кращих сторін і нівелювання його негативних граней та часткове управління ним.

Виклад результатів дослідження. На думку вчених, успішна адаптація молоді до умов навчання та вимог майбутньої професійної діяльності слугує ознакою психічного здоров'я й показником зрілості особистості, а також гарантією повноцінного професійного та особистісного зростання.

На хід перебігу психічних процесів, на індивідуальний стиль поведінки студентів під час навчання, на оцінки, на результати діяльності впливає темперамент, що підтверджується великою кількістю експериментальних даних. Темперамент ґрунтується на вроджених особливостях кожної людини, на властивостях нервової системи, які, як стверджував Гіпократ, обумовлюють динамічні характеристики інтенсивності та швидкості реагування, ступеня емоційної збудливості та врівноваженості, значною мірою визначають здатність пристосовуватися до нових умов середовища. Немає кращих або гірших типів темпераменту, кожен із них має свої позитивні якості, тому головні зусилля спеціалістів стосовно темпераменту повинні бути спрямовані на розумне використання його кращих сторін і нівелювання його негативних граней та часткове управління ним. Якщо властивості психіки не можна змінити шляхом виховання, то їх обов'язково потрібно враховувати при адаптації першокурсника до навчання.

Ми передбачили, що базові властивості темпераменту суттєво впливають на адаптаційні можливості студентів медичного коледжу до навчальної діяльності. В нашому дослідженні взяли участь студенти першого курсу 2015-2016 навчального року Первомайського медичного коледжу, за спеціальностями

(«Медико-профілактична справа», «Сестринська справа», «Лікувальна справа») – після базової загальної освіти (після 9 класу, 15 років) в кількості 30-ти осіб. Було використано комплекс методик: 1) Опитувальник Г. Айзенка (EPi), 2) Методика визначення темпераменту Б. Цуканова.

Англійський вчений Г. Айзенк, описуючи поведінку екстравертів і інтровертів, з одного боку, і особистостей людей з високим і низьким рівнем нейротизму, побудував свою модель типів темпераменту. Тип темпераменту яляє собою один із чотирьох квадрантів при перехресченні двох ортогональних шкал: 1) екстраверсія – інтроверсія; 2) емоційна стабільність – лабільність. Перша шкала характеризує індивіда з боку «відкритості» зовнішньому світу, інша – з боку його емоційної стійкості. Поєднання такої з екстраверсією Г. Айзенк отожднював з типом сангвініка; емоційної лабільності й екстраверсії – з холериком; емоційної стійкості й інтроверсії – з флегматиком, а емоційної лабільності й інтроверсії – з меланхоліком [4].

За методикою Г. Айзенка отримані наступні результати (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1.

Оціночна таблиця для шкали «Екстраверсія-інтроверсія»

Інтроверсія (62,5%)		Екстраверсія (32,3%)	
значна	помірна	значна	помірна
1–7 (б)	8–11(б)	19–24(б)	12–18(б)
32,4%	30,1%	28,4%	3,9%

Таблиця 2

Оціночна таблиця для шкали нейротизм

Емоційна стійкість (52%)		Емоційна нестійкість (48%)	
висока	середня	висока	дуже висока
до 10 (б)	11–14 (б)	15–18 (б)	19–24 (б)
29,1%	22,9%	38,2%	9,8%

В цілому, можна констатувати, що студенти проявляють дезадаптивні реакції у перші місяці навчання. Але у кожного типу темпераменту є потенціал як фізіологічний, так і психологічний, який сприяє адаптаційним можливостям студентів.

Так, студенти меланхолічного, флегматичного та холеричного типів проявляють зниження ригідності, що за умови успішного психолого-педагогічного підходу може допомогти перелаштуватися до нових умов.

У сангвініків на фізіологічному рівні підвищується збудливість, що дозволяє таким студентам швидко реагувати, опиняючись у новій ситуації. Таким чином, у адаптаційний період, студенти сангвініки характеризуються вираженою ригідністю та збудливістю, зі зниженням екстраверсії та темпу реакції. Це не зовсім співпадає з описом цього типу, але пояснює зміни поведінки людини в ситуації стресу.

Для меланхоліків у період адаптації характерним є зниження екстраверсії, ригідність та збудливість. Такі студенти характеризуються слабкістю як процесу збудження, так і процесу гальмування. Тому меланхоліки часто пасивні, загальмовані. Вплив сильних подразників може викликати різні порушення поведінки. Ці особливості, близькі до дезадаптивного стану, потрібно враховувати педагогам та практичному психологу.

У студентів флегматичного типу темпераменту в початковий період адаптації спостерігаються активність, емоційна збудливість, зниження ригідності що для них не є характерним.

Студенти з холеричним темпераментом у нових умовах проявляють підвищену емоційну збудливість, активність.

Для подальшого дослідження властивостей темпераменту ми використали методику визначення темпераменту Б. Цуканова.

На відміну від інших опитувальників, в яких використовується принцип самооцінки, ця методика є більш об'єктивною, оскільки базується не на самооцінці певних опосередкованих якостей і характеристик, а на виявленні сприйняття часу особистістю, який є індивідуальним для сприйняття кожного типу темпераменту, Б.Цуканов довів, що в акті сприйняття часу людини, проявляються динамічні властивості його психіки, а саме, темпераменту.

Таким чином, Б.Цуканов виявив, що кожна людина має індивідуальні особливості сприйняття часу – власну одиницю часу (τ -тип). За допомогою цієї одиниці стає можливим вимірювання циклів суб'єктивного сприйняття часу, який переживається людиною. Суцільний спектр " τ -типів" знаходиться в стійких межах ($0,7 \leq \tau \leq 1,1$ с).

Також, було знайдено ще один « τ -тип», котрий співпадає з критичною позначкою ($\tau = 0,9$ с). За показниками Г. Айзенка, цей тип знаходиться на умовному нулі та має середній рівень збудження та гальмування, які урівноважують один одного. В цього типу немає орієнтації у майбутнє, як у холериків та сангвініків, або у минуле, як у меланхоліків та флегматиків. Цей тип було названо Б. Цукановим «рівноважний», що орієнтований у сучасний момент, поведінка характеризується обережністю без боязкості. Аналіз результатів відтворення тривалості, проведений Б. Цукановим, дозволив розкрити загальний механізм часу, який переживається безпосередньо. Виділено три зони в часі, які якісно відрізняються одна від одної, а саме, – зона коротких інтервалів (до 0,5 с); зона нейтральних інтервалів (від 0,5 с до 1 с); зона довгих інтервалів (від 1 с).

В наших розрахунках ми підтвердили психологічну характеристику, яку дав Б. Цуканов кожному з п'яти « τ -типів» (табл. 3).

Так, у індивідів типу ($\tau = 0,7$ с) високі показники екстраверсії та емоційної стабільності, а збудження перевершує гальмування удвічі. Вони цілеспрямовані та агресивні у поведінці. Такі індивіди наближаються до «чистого» холерика. За результатами нашого дослідження, 23,8% студентів першого курсу належать саме до цього типу.

Індивіди з $\tau = 0,8$ с мають високі показники екстраверсії та нейротизму, високий рівень збудження та гальмування, які врівноважують одне одного. У поведінці рухливі, оптимістичні, життєрадісні. Індивіди з $\tau = 0,8$ с наближаються до «чистого» сангвініка. Це найбільш кількісно представлений тип за вибіркою нашого дослідження – 35,6% студентів.

Таблиця 3

Результати визначення темпераменту за методикою Б. Цукановим (%)

τ (с)	Показники у відсотках %
0,7	23,8
0,8	36,5
0,9	5,6
1	23,3
1,1	10,8

Індивіди з $\tau = 0,9$ с проявляють функції середнього рівня збудження та гальмування, проявляють себе як амбіверти (за Г. Айзенком), та «рівноважні» за Б. Цукановим. Менш всього з усіх типів зустрічається саме цей – 5,6% студентів, які брали участь в нашому дослідженні.

Індивіди з $\tau = 1,0$ с демонструють інтроверсію та високий нейротизм, а процес гальмування вдвічі вищий за збудження. Вони наближаються до «чистого» меланхоліка. 23,3% студентів нашої вибірки показали належність до типу $\tau = 1,0$ с.

Індивіди з $\tau = 1,1$ с мають високі показники інтроверсії та емоційної стабільності, високий рівень збудження та гальмування, які врівноважують одне одного. Їх рухливість удвічі менше ніж у всіх інших типів. Індивіди з $\tau = 1,1$ с наближаються до «чистого» флегматика. Вони спокійні, незворушливі, продуктивно працюють у звичних умовах. Представники даного типу зустрічалися у 10,8% студентів першого курсу в нашому дослідженні.

Отже, метод Б. Цуканова відкриває нові можливості для повноцінної реалізації індивідуального й особистісного підходу в системі вищої освіти. Ця теорія дозволяє краще усвідомити цінність часу особистості та феномену темпераменту в своєму практичному значенні для практичних психологів навчальних закладів. Вперше в світовій психології, в ході наукових досліджень Б. Цуканову вдалося розкрити значення темпераменту в аспекті фундаментального фактору часової організації індивіда й особистості. Темперамент представлений в науково обґрунтованому визначенні – тривалості та швидкості, послідовності переживання часу суб'єктом, тобто його перебігу, спрямованості, незворотності, розподілу на минуле, сьогодення та майбутнє, ритмічності, циклічності, періодичності тощо.

На основі результатів психодіагностики психологам та педагогам можна надавати певні рекомендації студентам першого курсу за розвитку своїх позитивних сторін та подоланню негативних. Так, сангвінікам необхідно допомогти виховувати в собі такі якості, як посидючість, стійкість інтересів, вміння дово-

дити справу до завершення, навчити переборювати легковажність. При цьому необхідно використовувати ретельність постійний контроль. Холерик відрізняється грубістю, роздратованістю, нестриманістю, тому йому необхідно розвивати процес гальмування своїх емоцій, виховувати послідовність, стриманість, акуратність, доброзичливість. До холерика необхідно застосовувати м'які, спокійні, але тверді вимоги. При цьому підвищена тональність розмови з ним є неприйнятною, тому що це тільки підвищує його збудливість. Для флегматика характерні в'ялість, пасивність, інертність, байдужість. Флегматиком можливо управляти. Тому з ним необхідно більше спілкуватися, виводити його зі стану пасивності, виділяти його в групі з позитивного боку. Йому необхідно розвивати вміння легко переходити від однієї справи до іншої, стимулювати активність, життєрадісність, долати інертність. Допомогти студенту флегматичного типу можна тільки за допомогою твердих вимог до нього. Меланхоліку властиві низький рівень бадьорості, замкнутість, пасивність, занепадництво, зайва сором'язливість. Йому слід розвивати рухливість, активність, товариськість. Меланхоліка необхідно залучати до співпраці в колективі, застосовуючи при цьому засоби схвалення, доброзичливого ставлення, м'який вплив. Необхідно постійно підвищувати його самооцінку, розвивати естетичні смаки. Працюючи з меланхоліком психологу та педагогам категорично не можна застосовувати суворе ставлення до нього, в окремих сферах діяльності можна сміливо опікувати його.

Психодинамічна типологія індивідів надзвичайно важлива для проведення адекватного психологічного аналізу конкретної особистості, її поведінки та діяльності. Згідно В. Рибалка, «професійний психологічний аналіз людини повинен починатися саме з визначення та інтерпретації типу темпераменту та пов'язаних з ним психодинамічних проявів інших якостей особистості» [3].

Висновки

Отже, для вирішення питання успішної адаптації першокурсників до нових умов навчання, перш за все, необхідно виявити найбільш типові проблеми, з якими стикається більшість студентів та причини їх виникнення. Перепони, що стоять перед молодістю людиною на шляху початкового студентського життя пов'язані з тим, що відбувається певний злам старого динамічного стереотипу та формування нового. Психологічний розвиток студента – це постійний процес виникнення та вирішення протиріч, активної роботи над собою, відповідно, суттєву роль в процесі психосоціальної адаптації відіграє пов'язана з особистісно-типологічними характеристиками здатність індивіда до динамічної перебудови системи відносин, установок, життєвих цілей.

Розвиток суспільно ціннісних якостей особистості суттєво залежить від темпераменту. Тому, саме темперамент виступає важливою умовою, яку необхідно враховувати при індивідуальному підході до виховання та навчання, до формування характеру, до всебічного розвитку розумових та фізичних здібностей.

Таким чином, дослідження темпераменту відкриває перед практичним психологом і педагогом медичного коледжу якісні можливості для врахування цілої сукупності психодинамічних задатків індивіда, що дозволяє визначити передумови нормального або аномального перебігу розвитку особистості сту-

дента, саногенного або патогенного його розвитку, включення студентської молоді в успішне виконання навчальної діяльності, громадянську та суспільну поведінку.

Перспективи подальших досліджень. Одним із факторів, що визначає реакцію на стрес та форми його перебігу є темперамент, його прояви. Перспектива подальших досліджень вбачається нами в теоретичному та практичному вивченні стресостійкості студентів із різними типами темпераменту, що дозволить винайти практичні кроки при плануванні корекційної та профілактичної роботи з майбутніми медичними працівниками, яка має за мету формування здатності особистості протидіяти впливу емоційного та інформаційного стресу, більш виважено підійти до обрання спеціальності та професійної адаптації.

Список використаних джерел

1. Психологическая диагностика [Текст] /Под ред. М.К. Акимовой, К.М. Гуревич. – СПб., – 2008. – 652 с.
2. Стреляу, Я. Роль темперамента в психическом развитии [Текст] / Я. Стреляу. – М., – 1982.
3. Рибалко В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія [Текст] / В.В. Рибалка; за ред. Г.О. Балла – К.: ІПППО АПН України – 1998.
4. Русалов В.М. О природе темперамента и его месте в сфере индивидуальных свойств человека [Текст] / В.М. Русалов // Вопросы психологии. – 1985 – № 3.
5. Цуканов Б.И. Время в психике человека: Монография [Текст] / Б.И. Цуканов. – Одесса: Астропринт, 2000. – 245с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Psikhologicheskaya diagnostika [Tekst] /Pod red. M.K. Akimovoy, K.M. Gurevich. – SPb., 2008. – 652 s.
2. Strelyau, Ya. Rol' temperamenta v psikhicheskom razvitii [Tekst] / Ya. Strelyau. – M., 1982.
3. Rybalko V.V. Osobystisnyj pidhid u profil'nomu navchanni starshoklasnykiv: Monografija [Tekst] / V. V. Rybalka; za red. G.O.Balla – K. : IPPPO APN Ukrai'ny, 1998.
4. Rusalov V.M. O prirode temperamenta i ego meste v sfere individual'nykh svoystv cheloveka [Tekst] / V.M.Rusalov // Voprosy psikhologii. – 1985. – №3.
5. Cukanov B.I. Vremja v psihike cheloveka: Monografija [Tekst] / B.I.Cukanov. – Odessa: Astroprint, 2000. – 245s.

Sablina N. V. The significance of the research temperament of the students to optimize the process of adaptation. The article presents the results of experimental research of properties of temperament, the analysis revealed characteristics of the proposed recommendations are aimed at the use of his best sides and leveling the defects in adaptation of first-year students of the medical College to the educational process.

Confirmed that the course of mental processes, individual behavior of students, evaluation, adaptation of student youth in a medical College to educational activity affects temperament. No

better or worse types of temperament, each of them has its positive qualities, each type of temperament has the potential both physiological and psychological, which promotes the adaptive capacity of students, so the main effort in determination of temperament should be aimed at reasonable use of his best sides and leveling the negative facets and a partial management. It is established that on the basis of results of determination of the psychodynamic typology of individuals can significantly increase an adequate psychological analysis of a particular individual, its behavior and activities of pedagogues and psychologists of the institution and will be found practical steps in planning corrective and preventive work with future medical workers.

Key words: temperament, types of temperament, extroversion, introversion, neuroticism, method B.Tsukanova.

УДК: 159.938

Савченко Т. Л.

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ВЧИТЕЛІВ

Савченко Т. Л. Визначення основних психологічних чинників професійного самоздійснення вчителів. У статті подано результати психодіагностичного дослідження, спрямованого на визначення психологічних чинників професійного самоздійснення вчителів. Отримані результати були перевірені за допомогою регресивного аналізу. Встановлено, що найвагомішими є чотири чинники: шкала ціннісних орієнтацій, самоефективність, зовнішня негативна мотивація, шкала поглядів на природу людини. Ці чинники впливають на професійне самоздійснення вчителів, яке, у свою чергу, є вершиною самореалізації та розкриття творчого і духовного потенціалу людини. Очевидно, що до обраних методик входять показники, які можна розглядати в якості виражених чинників професійного самоздійснення учителів.

Ключові слова: самоздійснення, професійне самоздійснення вчителів, чинники професійного самоздійснення, регресійний аналіз.

Савченко Т. Л. Определение основных психологических факторов профессионального самоосуществления учителей. В статье представлены результаты психодиагностического исследования, направленного на определение психологических факторов профессионального самоосуществления учителей. Полученные результаты были подвергнуты регрессионному анализу. Установлено, что наиболее существенными оказались четыре фактора: шкала ценностных ориентаций, самоэффективность, внешняя негативная мотивация, шкала взглядов на природу человека. Эти факторы влияют на профессиональное самоосуществление учителей, которое, в свою очередь, представляет собой вершину самореализации и раскрытия творческого потенциала человека. Очевидно, что отобранные методики содержат показатели, которые можно рассматривать в качестве проявленных факторов профессионального самоосуществления учителей.

Ключевые слова: самоосуществление, профессиональное самоосуществление учителей, факторы профессионального самоосуществления, регрессивный анализ.

Постановка проблеми. У межах виконання теми НДР “Психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень”, розпочату у 2016 році, нами проведено експериментально-теоретичне дослідження, для визначення основних чинників, закономірностей, шляхів і умов професійного самоздійснення.